

Is de achteruitgang van de akkervogelpopulaties te keren door biologische landbouw?

Tekst en foto's Jouke Altenburg

Sinds de jaren '60 van de vorige eeuw zijn in West-Europa de populaties van akkervogels zoals patrijs en veldleeuwerik ingestort. Zo mag je hun afname met respectievelijk 73% en 90% tussen 1973 en 2000 wel noemen. We zien het ook in de West-Betuwe. Naar veldleeuweriken en patrijzen moeten we echt zoeken. En dat terwijl de veldleeuwerik ooit één van de talrijkste Nederlandse broedvogels was.

Bronvermelding

S. Kragten
Breeding birds on organic and conventional arable farms. PhD thesis Leiden University, The Netherlands. Thesis Leiden University (2009)

Verschillende studies duiden erop dat de vogelsoortenrijkdom op biologische landbouwbedrijven groter is dan op gangbare bedrijven. Steven Kragten onderzocht op 40 akkerbouwbedrijven welke oorzaken ten grondslag liggen aan deze verschillen. Dit artikel is een populaire samenvatting van Stevens' proefschrift, dat hij op 2 december 2009 succesvol verdedigde tegenover de promotiecommissie van de Universiteit van Leiden.

Veranderde landbouw

De landbouw is de afgelopen vijftig jaar veel meer gaan produceren. Die productieverhoging is mogelijk door een combinatie van ontwikkelingen. De landbouw heeft zich gespecialiseerd: het gemengd bedrijf is van de regel een uitzondering geworden. Percelen zijn sterk vergroot, de werkzaamheden verregaand gemechaniseerd, het kunstmest- en bestrijdingsmiddelengebruik is enorm toegenomen. Het aantal gewassoorten dat een akkerbouwer teelt is afgenomen. Seminaatuurlijke elementen als hagen, akkerranden en overhoekjes nemen nog maar 2-3% van het boerenland in. Die elementen zijn van groot belang voor planten, ongewervelde dieren, vogels en zoogdieren. Het leefgebied van deze soorten is dus afgenomen. Ook het toegenomen gebruik van kunstmest, bestrijdingsmiddelen en het toenemende aantal landbewerkingen per seizoen draagt bij aan de negatieve tendens van de planten en dieren die voorkomen in akkerbouwgebieden.

Vogels zitten aan het eind van de voedselketen. Als gevolg van de afnemende beschikbare hoeveelheid voedsel, kwaliteit van het voedsel en geschikt leefgebied is ook de akkervogelstand onder druk komen te staan.

Onderzoekopzet

Steven voerde zijn onderzoek uit op 20 biologische en 20 gangbare landbouwbedrijven in Oostelijk Flevoland en de Noordoostpolder. Hij hanteerde een zogenaamde gepaarde opzet, waarbij een biologisch en een gangbaar akkerbouwbedrijf werden gecombineerd op grond van de landschapkenmerken in hun directe omgeving. Daarmee werd deze variabele uitgeschakeld, evenals de factoren weersverschillen en bodemtype.

Met een broedvogelkartering werden de vogelpopulaties van gangbare en biologische bedrijven in kaart gebracht. Dat leverde een beeld op aan dichtheden die werden gekoppeld aan drie variabelen:

- het aandeel seminaatuurlijke elementen, zoals hagen en overhoekjes;
- de geteelde gewassen;
- de landbouwpraktijk, het aantal en soort landbewerkingen.

Het aantal territoria zegt nog niet zoveel. Het broedsucces zegt echt wat over de kwaliteit van het leefgebied. Het broedsucces van veldleeuwerik (bodem insecteneter) en kievit (regenwormeter) werd onderzocht. Gevonden veldleeuweriknesten werden elke vier dagen gecontroleerd; kievitsnesten elke week. De resultaten van de nestcontroles werden geanalyseerd op grond van agrarische activiteiten, predatie en nestverlating. Het effect van nestbescherming op de nestoverleving werd daarbij meegenomen. Tot slot werd het voedselaanbod aan ongewervelde bodemdieren, oppervlakte actieve bodemdieren en vliegende insecten op beide typen bedrijven onderzocht.

Resultaten

In 2005 vond Steven geen verschillen tussen de aantallen bewoonde boerenzwaluwnesten op gangbare en biologische bedrijven. Ook de houding van de agrariërs ten opzichte van de boerenzwaluw was op beide typen bedrijven even positief. Jammer genoeg heeft hij geen broedsuccesonderzoek bij de boerenzwaluwen uitgevoerd. Op biologische bedrijven kwamen namelijk significant meer vliegende insecten voor. Op basis daarvan zou je dus kunnen veronderstellen dat het broedsucces van boerenzwaluwen op biologische akkerbouwbedrijven hoger moet liggen dan op gangbare bedrijven.

Op basis van tellingen in 2004 en 2005 werden de territoriumdichtheden van grondbroedende vogels vergeleken. Daarbij kwamen vrijwel geen verschillen aan het licht. Alleen kievit (in 1 onderzoeksjaar) en de

veldleeuwerik (beide onderzoeksjaren) kwamen in hogere dichtheden voor op biologische bedrijven.

Het aantal veldleeuwerikterritoria bleek maar liefst viermaal hoger op biologische dan op gangbare bedrijven. Het aantal gevonden nesten was zevenmaal zoveel. Dat is de moeite. Op biologische bedrijven werden verder in het hele broedseizoen legfels gevonden. Op gangbare bedrijven vonden geen vervolglegels plaats.

Veldleeuweriken moeten tenminste twee en bij voorkeur drie nesten per jaar groot krijgen om voor voldoende jongenaanwas te zorgen. De hogere dichtheden aan veldleeuweriken bleken terug te voeren op het soort en variatie aan gewassen. Op biologische bedrijven worden meer verschillende soorten gewassen verbouwd. Ook verbouwen biologische boeren meer zomergranen zoals haver, zomergerst en zomertarwe. Dit in tegenstelling tot de overheersende teelt van wintertarwe op gangbare bedrijven. In Nederland broeden de veldleeuweriken alleen met hun eerste legfels in wintertarwe. Zomergranen groeien wat trager en zijn daardoor ook geschikt broedgebied voor het tweede en soms derde legsel. Ook luzerne, een klaverachtige groenbemester, is voor leeuweriken een aantrekkelijk gewas, dat op gangbare bedrijven niet wordt geteeld.

Ook de kievit kwam in hogere dichtheden voor op biologische bedrijven. Daar bleek het verschil in gewaskeuze een verklarende factor in combinatie met de landbouwpraktijk. Dat verschil kon echter maar in één jaar worden aangetoond.

Als de territoriërigheden groter zijn wil dat nog niet zeggen dat er meer jongen groot komen. Het onderzoek toonde aan dat op biologische bedrijven een hoger voedselaanbod (wormen, loopkevers en spinnen, vliegende insecten) en meer geschikt broedhabitat voorkomen. Dat lijkt een tweede positieve factor. De intensieve mechanische onkruidbestrijding op biologische bedrijven (er wordt immers niet gespoten) is echter een belangrijke negatieve factor voor grondbroedende vogelsoorten: er gingen daardoor veel nesten verloren. Er is geen verschil gevonden tussen predatie op gangbare en biologische bedrijven. Wel werden aanwijzingen gevonden dat nesten die beschermd (gemarkeerd) waren, vaker werden gepreëdeerd en verlaten. Totaal resultaat: ondanks een groter aantal territoria komen op biologische akkerbouwbedrijven niet meer veldleeuweriken en kieviten groot dan op gangbare bedrijven.

Conclusie en aanbevelingen

Meer biologische landbouw gaat de akkervogelstand dus niet zomaar redden. Dit onderzoek toont aan dat op gangbare én biologische boerenbedrijven het nodige kan worden gedaan om de dichtheden en het broedsucces van kieviten en veldleeuweriken te verbeteren.

Op biologische bedrijven zou de mechanische onkruidbestrijding beter afgestemd kunnen worden op de eisen van grondbroedende vogels. Op gangbare bedrijven kan meer geschikt broedhabitat gecreëerd worden, bij voorbeeld door een grotere variatie in de gewaskeuze en de teelt van zomer- in plaats van wintergraan.

Op beide bedrijventypen zullen herinvoering van de braaklegregeling en akkerrandenbeheer met een minimale breedte van 9 meter impulsen voor de akkervogels zijn, die positief werken op de voedselhoeveelheid en de oppervlakte goed en veilig broedgebied. Daarnaast mag de wintersituatie niet uit het oog worden verloren. Oogsten gebeurt tegenwoordig superefficiënt: er gaat vrijwel geen graankorrel verloren. Met overstaand graan en stoppelvelden zijn al succesvolle praktijkproeven uitgevoerd in Noord-Limburg, Zeeland en Groningen. Honderden geelgorzen, veldleeuweriken en groenlingen foerageren

de hele winter op het achtergebleven graan. Dekking en voedsel zijn van belang voor de winteroverleving en een goede conditie van vrouwtjes aan het begin van het broedseizoen. Van deze maatregelen is aangetoond dat ze redelijk tot goed zijn in te passen in de agrarische bedrijfsvoering. Een boer moet de maatregelen per slot van rekening gemakkelijk uit kunnen voeren.

De studie van Steven toont aan dat een toename van biologische akkerbouwbedrijven dus niet zonder meer zal leiden tot een verbeterde akkervogelstand. Daarbij moet wel aangetekend worden dat er tot op heden geen studie is gedaan die de populatietrends van akkervogels op biologische respectievelijk gangbare landbouwbedrijven met elkaar vergelijkt. Dat vergt een enorme onderzoeksinspanning.

Opponent Prof. Dr. Bengtson van de Swedish Agricultural University noemde Stevens' proefschrift een goede stap vooruit in het ontrafelen van de mechanismen achter de algemene verklaring 'intensivering van de landbouw', als oorzaak voor de achteruitgang van de akkervogelstand.

Met ingang van 2010 kunnen Nederlandse boeren gebruik maken van nieuwe subsidiepakketten voor agrarisch natuurbeheer, die effectief zijn voor akkervogels. Het probleem is alleen dat de beschikbare budgetten veel te klein zijn om werkelijk zoden aan de dijk te zetten op populatieniveau.

Het toekomstig Europese landbouwbeleid, waaruit het agrarisch natuurbeheer betaald wordt, zou daarom anders opgezet moeten worden. In ruil voor de jaarlijkse bedrijftoeslag die alle boeren nu op basis van historische cijfers ontvangen, zouden zij in de toekomst 'blauwe en groene maatschappelijke diensten' moeten leveren: waterberging, milieukwaliteit of biodiversiteit (akkervogels!). Ook in landbouwkringen zien diverse mensen daar inmiddels de redelijkheid van in.

